

Ribe Bispekrønike

i kildekritisk belysning sat i relation
til den kirkelige og politiske udvikling i Danmark
og i Europa

Af Buc Kaac

Den lille fordringsløse Ribe bispekrønike, der for et par år siden - oversat af Helge Søgaard - fremkom i *Fra Ribe Amt* (1973), er, som oversætteren har udtrykt det, af stor værdi, ja, kan det tilføjes, af så stor værdi, at det nok kan være rimeligt at forsøge at sætte den ind i en større sammenhæng end den rent lokalhistoriske og undersøge, i hvilken grad den kan sættes i forbindelse med Danmarks og Europas historie i almenpolitisk og i kirkepolitisk henseende.

Helge Søgaard har i sin artikel redegjort for de håndskrifter, der ligger til grund for hans oversættelse af bispekrøniken, en oversættelse, der hviler på Ellen Jørgensens rekonstruktion af teksten på grundlag af de overleverede håndskrifter,¹ ligesom Helge Søgaard i den samme artikel har gjort rede for bispekrønikens placering i den historiske overlevering, og det vil derfor ikke have noget formål at gentage hans redegørelse her, men det kan måske være hensigtsmæssigt at supplere oplysningerne i Helge Søgaards artikel i øvrigt.

Det er rigtigt, når Helge Søgaard i lighed med, hvad Ellen Jørgensen har skrevet, gør gældende, at det er vanskeligt at klargøre det kildemæssige grundlag for Ribe bispekrønike, og nærværende artikel skal da også kun betragtes som et forsøg på at udrede lidt af det spegede spind, der udgør bispekrønikens kildegrundlag, samtidig med at den anskues fra andre synsvinkler end dem, der er anlagt af Helge Søgaard.

Medens bispekrønikens tilblivelsestid, som det almindeligvis antages, vel må falde inden for et forholdsvis kort tidsrum efter 1230, da biskop Tuve døde, er det ulige vanskeligere at afgøre, hvorledes krøniken er blevet til, om der fx. har

været tale om et ældre forlæg, muligvis flere, som forfatteren har arbejdet med, evt. har omarbejdet, om han har haft en (øjensynligt ukomplet) bispeliste, som er blevet udvidet med oplysninger, som han har samlet sammen forskellige steder fra, eller om han muligvis har gjort hele arbejdet alene og fra grunden af.

Men det må dog dertil bemærkes, at man utvivlsomt også senere i middelalderen i Ribe har arbejdet med bispekrøniken og har forsynet den med noter som fx. den nærmere redegørelse for, hvorledes Valdemar II og hans søn blev taget til fange på Lyø 1223 - selve beretningens anbringelse i teksten er et tydeligt vidnesbyrd om, at en note er indarbejdet her, nok på basis af Ribe årbogen,² der igen har sin oplysning fra Rydårbogen,³ og det er af den og lignende grunde ikke rimeligt at antage, at bispekrøniken omkring 1230 helt har den form, den foreligger under i Ellen Jørgensens udgivelse deraf.

Ribe bispekrønikes oplysninger lader sig stort set inndele i tre kategorier: 1. de, der hviler på en tradition, skriftlig eller mundtlig, der har været levende gennem tiden i domkirken og i kapitlet

2. de, der hviler på beretninger, der er hentet andetsteds fra

3. de, der hviler på eller lader sig verificere af diplomer, altså retsgyldige dokumenter, som man i en vis udstrækning har haft adgang til i Ribe, hvor de for fleres vedkommende øjensynligt har ligget i kapitlets arkiv.

Dertil kommer de oplysninger, der ad anden vej kan tjene til belysning af bispekrøniken, fx. i forbindelse med genstande, der er fremdraget ved domkirkens restaureringer, som med kirkens bygningshistorie i det hele taget.

På en *Ribe-tradition* hviler utvivlsomt beretningen om biskop Liufdags martyrium omkring 950, det martyrium, som man øjensynligt i Ribe tidligt - men uden held - har betragtet som det mulige grundlag for dyrkelsen af en lokalhelgen. - Og når der i Anders Sørensen Vedels flygtige afskrift »Aff

den gamle Rolle, som kom aff Soer«, og som nu går under navnet Den slesvigske årbog,⁴ i en meget makuleret notits læses, at Ribe-borgerne dræbte Liufdag, da han flygtede ud i åen, må notitsen her - muligvis ad nu uransagelige veje -være kommet fra Ribe bespekrønike til Den slesvigske årbog, der først bliver selvstændig fra midten af det 13. århundrede. Iøvrigt er denne notits i Den slesvigske årbog såvidt vides den eneste, der har fundet vej fra bispekrøniken til andet kilde-materiale - ikke engang Ribeårbogen har fundet anledning til at anvende den, skønt den må have været nær for hånden.

Den ripensiske tradition om Liufdag lader sig ligesom andre øjensynligt traditionsbårne og slørede oplysninger om Ribe-kirkens første århundreder kun vanskeligt bekræfte og er på flere måder helt i modstrid med de sikrere oplysninger i Adam af Bremens værk om de hamburgske ærkebiskoppers historie, der er så vigtig til belysningen af forholdene i Danmark i missionstiden.

Det er først efter biskop Thures tid, altså fra første halvdel af det 12. århundrede, at man kan fæste større tillid til, hvad der af mangel på skriftligt materiale - med en vis grad af usikkerhed kan betegnes som mere eller mindre traditionsbåret, det kan fx. gælde beretningen om slagsmålet i kapitlet i slutningen af 1160'erne som følge af biskop Radulfs uenighed med sine kanniker - og vel også i visse tilfælde meddelelserne om biskoppernes gaver til domkirken m.m.

På sikrere grund, men ikke nødvendigvis sandheden så meget nærmere, er man, når man kan sammenholde bispekrønikes oplysninger med meddelelser fra andre *beretninger*. Når der fx. i bispekrøniken står, at Harald Klak »apostata conuertitur« - af Helge Søgaard fejlagtigt oversat til, at han »blev omvendt som hedning« - det skal oversættes, han »blev omvendt som frafalden« - hænger dette utvivlsomt sammen med, at Ribe bispekrønike her bygger på den i datiden meget yndede og stærkt benyttede Rydårbog, der ved at fortælle:

I det Herrens år 826 blev den førømtalte Kong Harald (Klak) døbt ved Mainz sammen med sin hustru og sin broder Erik og blev med kejserens hjælp genindsat i sit rige, og straks forlod han kristendommen. Da i det Herrens år 828 den hellige Ansgar kom til Danmark, genkaldte han den førømtalte Harald Klak til kristendommen og lod bygge en kirke i Hedeby.⁵

Og Lundeårbogen skriver under 832 efter i rigt mål at have afskrevet Adam af Bremen:

...og Harald vendte tilbage til Danmark og forlod kristendommen og modtog sit rige.⁶

Alt til sammenligning og overvejelse. Og når Ribe bispekrønike fortsætter med at fortælle, at Harald Klaks broder Erik, en rettroende mand, var den første, der byggede en kirke i Slesvig, og at Erik Barn efter ham rejste en kirke i Ribe, tyr krøniken vel atter til Rydårbogen, men har øjensynligt også skelet til Roskildekrøniken (fra ca. 1140), der med udgangspunkt i den så hyppigt benyttede Adam af Bremen ved at fortælle, at »Erik først byggede en kirke i Slesvig«, og at der under Erik Barn blev bygget en kirke i Ribe, »den anden efter Slesvigs«.

Og hvor har nu den bremensiske klerk Adam, der skrev sit store værk omkring 1070, sine oplysninger fra? Jo, han bygger i begge tilfælde på Rimbart: Ansgars levned, der er nedskrevet kort efter Ansgars død 865. Her står der nemlig om Erik (Horik I), at han på Ansgars bøn tillod denne at bygge en kirke i Slesvig, og gav ham en grund, hvor præsten kunne bo, og om Erik Barn (Horik II) hedder det sammesteds:

Ligeledes skænkede han i en anden by i sit rige, som hed Ribe, en grund, hvorpå en kirke kunne bygges, og gav af sin kongelige magt tilladelse til, at en præst dér måtte have stadig ophold.⁸

Nu skriver Adam af Bremen ganske vist i sin omtale af kirkebyggeriet i Ribe, at Erik Barn (Horik II) som kristen rejste

kirken i Ribe, medens Rimbart jo i virkeligheden blot fortæller, at han gav tilladelse til, at der blev bygget en kirke i Ribe, og det stemmer for så vidt godt overens med, at Roskildekroniken meddeler, at kirken blev bygget under Erik Barn, ikke at det nødvendigvis var ham, der byggede den, og man kan da i den forbindelse stille det spørgsmål, om der ikke er en direkte forbindelse mellem bispekrøniken og Adam af Bremen, men svaret må blive nej, der kan kun være tale om en forbindelse på andenhånd i lighed med, hvad ovenfor allerede er gjort gældende; bispekrøniken afviger nemlig på flere punkter stærkt fra Adam af Bremen og udnytter slet ikke det stof vedrørende Ribe, der i øvrigt findes i De hamburgske ærkebiskoppers historie - og flere fejl kunne i så henseende være undgået; fx. er ikke engang bispelisten sammenfaldende: Adam af Bremen har Liufdag, (Folbracht?), Odinkar d. Yngre, Val og Oddo.⁹

I øvrigt tager Ribe bispekrøniken i sin støtte på hjemlige betretninger fejl, hvad angår de nævnte konger.

Erik (Horik I) var iflg. de samtidige franske rigsannaler en søn af kong Gudfred, der tilhørte en anden kongeslægt end Harald Klak. Horik I fordrev 827 Harald Klak og byggede, som det synes, ca. 850 en kirke i Slesvig og faldt 854 i et slag mod tronkræveren Horik II (Erik Barn), der var konge i Danmark 854 til ca. 870.

Fra den så stærkt yndede Rydårbog stammer øjensynligt bispekrønikens oplysning om, at der i slaget ved Fodevig 4.6.1134 faldt fire biskopper fra Jylland - forstået sådan, at der i alt faldt 6 biskopper, nemlig de omtalte fire fra Jylland samt en fra Sjælland og en fra Sverige.¹⁰

Nu forholder det sig i virkeligheden således, at der faldt tre, ikke fire jyske biskopper i det ulykkelige slag ved Fodevig, nemlig foruden Thure fra Ribe, som omtalt i bispekrøniken, også Ketil fra Vestervig (senere Børglum og derefter Ålborg stift) og Ulfketil fra Århus; med den fjerde biskop

kan dog muligvis menes Adelbert fra Slesvig, der i den hårde kamp fik et uhelbredeligt sår, der øjensynligt har medført hans død efter knap 1 ½ års forløb.

Roskildekrøniken, hvorpå Rydårbogen sikkert nok bygger, slutter sin patetiske pris af kong Nielses søn Magnus, der faldt i slaget, med at opregne, at fem biskopper faldt ved Magnuses side, nemlig: Peder fra Roskilde, Thure fra Ribe, Ketil fra Vestervig - derimod nævnes ikke Århusbiskoppen - Henrik fra Västerås i Sverige, og endelig nævnes, at Adelbert fra Slesvig blev så hårdt såret, at han døde knap 1 ½ år efter. Og tilføjer Roskildekrøniken:

En sjette biskop, nemlig Eskil, havde Erik (II Emune) to år før denne kamp ladet dræbe i kirken, mens han forrettede morgengudstjenesten...¹¹

Den mulighed står naturligvis åben, at forfatteren af Ribe bispekrønike, som tidligere antydte, har haft kendskab til Roskildekrøniken og har benyttet den ved omtalen af biskop Thure.

Fra Ribeårbogen, der synes at være oplagt henimod slutningen af det 13. århundrede, og som her nærmest ordret gengiver Rydårbogen, stammer utvivlsomt bispekrønikens beretning om den dramatiske begivenhed på Lyø 6.5.1223, da Valdemar II og hans søn Valdemar blev taget til fange af grev Henrik af Schwerin; denne oplysning kan sammenholdes med de umiddelbart følgende oplysninger om kongernes edsaflæggelse og om pave Honorius III's absolution, som bispekrøniken udelukkende synes at have fra Ribeårbogen.¹²

Og når bispekrøniken fortæller, at Nothel (Nothold) efterfulgte Thure som biskop i Ribe 1134 efter slaget ved Fodevig, stemmer det helt overens med, hvad der står i Roskildekrøniken,¹³ som bispekrøniken muligvis her bygger direkte på. Og mon det ikke er således, at bispekrønikens forfatter, efterhånden som fremstillingen nærmer sig 1230, bygger på *mundtlige udsagn* fra mennesker, som forfatteren har kendt, og som på den ene eller den anden måde har kunnet bevidne, hvad

der er fremstillet i krøniken, og vel i den forbindelse muligvis på forfatterens egne oplevelser? - Noget sådant har sikkert været tilfældet med de i øvrigt meget sparsomme oplysninger om biskop Tuves virke som statholder i Reval vinteren 1222-23 og om den danske koloni og om begivenhederne i Estland i øvrigt.

Og således forholder det sig sikkert også med hensyn til oplysningerne om kardinaldiakon Gregorius de Crescentios kirkemøde i Slesvig omkring 1.11.1222, hvad der i øvrigt stemmer overens med Ribeårbogens oplysning om, at kardinal Gregorius 1222 var sendt til Danmark af pave Honorius III (1216-27).¹³ - Rydårbogen og Lundeårbogen har en lignende oplysning.¹⁴

Det er vel i øvrigt bemærkelsesværdigt - som tidligere antydet - hvor lidt bispekrøniken meddeler om den energiske biskop Tuve, der efter alt at dømme har været en betydelig personlighed, bemærkelsesværdigt, så meget mere som man dog må formode, at dens forfatter, der har ført pennen vel kort efter biskop Tuves død 1230, har kendt ham eller personer, der har stået ham nær. Det er således så som så med de oplysninger, som bispekrøniken kommer med om det skæbnesvangre slag ved Bornhöved 22.7.1227, hvor biskoppen aktivt tog del, og i den forbindelse om de krigeriske begivenheder, der gik forud herfor.

Bispekrøniken henlægger således krigshandlingerne omkring Rendsborg ligesom selve slaget til 1228, i virkeligheden blev Rendsborg, som det fremgår af en samtidig tysk verdenskrønike, 1226 efter en belejring indtaget af Valdemar II, hvorefter kongen drog ind i Ditmarsken og undertvang dette land (1227). Altså var der ved Rendsborg ikke tale om et dansk nederlag, som bispekrøniken fremstiller det, men tværtimod tale om en sejr, og Rendsborg var i den følgende tid fast på danske hænder.¹⁵

Den tyske verdenskrønike ved endvidere at fortælle, at Valdemar II efter Ditmarskens underkastelse gik mod Itze-

hoe, hvis borg han belejrede. Derfor har det muligvis sin rigtighed, når bispekrøniken meddeler, at kongen til genrejsningen af Skt. Laurentius' kirke i Itzehoe, der med andre ord var blevet ødelagt ved den danske hærs indtrængen i byen, ofrede 30 mark, men i så fald er denne oplysning den eneste i bispekrønikens beretning om krigsbegivenhederne omkring slaget ved Bornhöved, som man ikke kan læse om andetsteds, fx. i Rydårbogen og Lundeårbogen, hvis man da ikke vil medtage Ribeårbogen, der har plyndret Rydårbogen uden nåde og barmhjertighed, og som øjensynligt er forlægget for Ribe bispekrønike.¹⁶

Det gælder især - og udelukkende - meddelelsen om ditmarskernes skæbnesvangre forræderi mod danskerne under slaget.

I visse tilfælde bekræftes bispekrønikens oplysninger gennem *diplomer*, disse dokumenter, der med deres retsgyldige indhold kaster sikrere lys over forholdene i middelalderen. Det er således tilfældet med hensyn til biskop Liufdag, der omtales i et diplom 948,¹⁷ på lignende vis omtales Odinkar d. Yngre 1005,¹⁸ på samme måde som Jareld (Gerold) omtales som biskop af Ribe i et diplom fra 1113,¹⁹ og Nothold i samme egenskab nævnes i et diplom fra 1140.²⁰

Og når bispekrøniken fortæller, at biskop Elias (Helias) oprettede et kapitel ved domkirken, støtter den sig utvivlsomt til et diplom udstedt på Hennegård, V. Horne h., Ribe a., 13.6.1145, et dokument, der øjensynligt har ligget i kapitlets arkiv, og hvis ordlyd endnu kendes.²¹

Det samme må have været tilfældet med hensyn til bispekrønikens meddelelse om, at biskop Omer (Homer) for Ribe bispestol generhvervede de kongelige indtægter, der var gået tabt - her må krøniken støtte sig på Knud VI's diplom af 11.3.1196,²² der nu findes i »Ribe Oldemoder«, og hvori kongen fornyede de privilegier med hensyn til de kongelige regaler i Ribe, som hans forgængere havde bevilget kirken

her, da gaven og rettighederne i tidens løb var blevet formindsket i den grad, at kirken og dens tjenere kun havde ringe gavn deraf. - Yderligere må bispekrønikens forfatter have tyet til kapitlets arkiv, når han meddeler ordlyden af pave Alexander III's brev dateret Benevent 8.11.(1169), der i øvrigt kun findes bevaret i Ribe bispekrønike.

I arkivet har han øjensynligt ligeledes kunnet finde pave Lucius III's nu forsvundne brev, iflg. hvilket biskop Omer fra Børglum stift blev overflyttet til Ribe stift 1182-85 (?), et brev, der har skabt problemer i bisperækken, hvorom senere i denne artikel, ligesom problematikken omkring biskop Tuves diplomer vedrørende hans gaver til kapitlet her vil blive behandlet i en anden sammenhæng.

Oplysningen om Valdemar II's og hans søns edsafklæggelse efter fangenskab hos grev Henrik af Schwerin og pave Honorius III's ugyldiggørelse heraf, som bispekrøniken utvivlsomt har fra Ribeårbogen, bliver til fulde bekræftet af en pavebulle af 26.6.1226.²³

Og når bispekrøniken i forbindelse med omtalen af slaget ved Bornhöved meddeler, at biskop Tuve ved den lejlighed blev taget til fange og måtte løskøbes af kapitlet i Ribe for den store sum af 700 mark rent sølv, bekræftes dette på den smukkeste måde af et brev udstedt af biskop Gunner af Ribe og dateret 16.9.1245, hvori det hedder:

Gunner, af Guds nåde biskop af Ribe, hilser i Herren alle, som ser dette brev. I fordums tid var der et stort slag i Holsten mellem danskerne og tyskerne, i hvilken kamp nederlaget var stort, og mange af vort riges bedste mænd blev taget til fange, og der blev også vor forgænger biskop Tuve, i god ihukommelse, taget til fange og løskøbt for 700 mark sølv, for hvilken pengeudbetaling vor kirke har pådraget sig stor gæld og overmåde besværet endnu sukker under vægten af den gæld, der skal betales.²⁴

Omvendt afkræftes bispekrønikens meddelelse om størrel-

sen af den løsesum, der skulle udredes for Valdemar IIs og hans søns frigivelse fra fangenskab i Tyskland, der vel via Ribeårbogen hviler på Rydårbogen, hvor det lyder:

I 1223 blev kong Valdemar tillige med sin søn Valdemar III forrådt af sine egne og taget til fange i deres senge af grev Henrik på Lyø d. 6. maj og ført til borgen Schwerin, dér blev de i næsten tre år og blev da løskøbt af de danske for 60.000 mark lybsk vægt. Men heste, klæder og andre ting, som de gav alle sachsernes stormænd, den dag de blev løsladt, løb op til det dobbelte heraf...²⁵ I virkeligheden forholder det sig således, som det iflg. endelig overenskomst af 17.11.1225 blev bestemt vedrørende Valdemar IIs og hans søns løsladelse, »at der skulle gives grev Henrik af Schwerin 44.000 mark rent sølv, hver mark af en lods mindre vægt end kölnsk vægt. Desuden alt det guld, som hørte til dronningens (Berengarias) skrud, undtagen kronen og undtagen det, som hun før sin død (1221) havde givet til klostre og andre kirker for sin sjælebod. Desuden skulle der gives dragter til 100 hærmænd, nemlig hver ti alen flamsk skarlagen og 2. timmer broget skind.²⁶ (en timmer = 40 skind).

En særlig interesse knytter sig til bispekrønens unægteligt noget usikre oplysning om, at Knud I d. Store (1018-35) gav bispestolen i Ribe alle regalerettigheder inden for byen halvt med kongen med de i bispekrøniken nævnte undtagelser.

Det er muligt, at denne oplysning hviler på en ripensisk tradition, der ikke har mere på sig end oplysningen samme-steds i krøniken om, at biskop Odinkar d. Yngre fastsatte grænserne for bispedømmerne i Jylland, men den mulighed står dog også åben, at forfatteren af Ribe bispekrønike med hensyn til de nævnte privilegier har foretaget tilbageslutninger fra diplomer fra senere tid, hvori disse begunstigelser har været omtalt, således fx. i diplommet om Svend III Grathes bekræftelse herpå i det 12. århundredes midte, og sammenholdt dem med mere eller mindre usikre oplysninger om Knud I d. Stores kirkelige interesser.

Som afslutning på denne kildekritiske gennemgang af den lille bispekrønike er det nok rimeligt at omtale den støtte, den har for sine oplysninger i de *kirkearkæologiske* undersøgelser, der i tidens løb er foretaget i domkirken, og i den forbindelse hele problematikken om, i hvilken udstrækning biskop Thures kirke indgår i den nuværende kirke, og hvilken betydning den store kirkebrand 1176 i det hele taget har haft - både biskop Thures kirke og den store brand omtales i bispekrøniken - men det vil sikkert føre for vidt at komme nærmere ind herpå i nærværende artikel - det skal blot nævnes, at der i domkirken er fundet tre små blyplader, der med romanske majuskler gengiver navnene på biskopperne Odinkar d. Yngre, Nothold og Asger, om de to sidste siger bispekrøniken ikke meget, de har rimeligvis som fundatores (grundlæggere) i deres korte virketid bygget videre på biskop Thures kirke og har muligvis af den grund fået et markeret hvilested i kirken, men under alle omstændigheder støtter de tre blyplader bispekrønikens oplysninger.²⁷

En fortsættelse af de omfattende og indgående arkæologiske undersøgelser, der for øjeblikket finder sted i Ribe, kan muligvis fremskaffe yderligere materiale, der kan belyse de meddelelser, som den lille bispekrønike er kommet med.

Bispekrønikens lidenhed og kortfatteteth taget i betragtning gør det naturligvis kun vanskeligt at finde frem til en forfatterpersonlighed bag teksten. Alt tyder imidlertid på, at forfatteren har været knyttet levende og engageret som kanzler til domkapitlet, og selv om Ribe bispekrønikes forfatter ikke står mål med den markante personlighed, der lidenskabeligt engageret i sin samtids politiske forhold gør sig gældende i et arbejde som fx. Roskildekrøniken, er forfatteren af bispekrøniken dog ikke uden en vis markeret koldning, der omfatter mere end de mere snævert materielle kannikeinteresser, ja han gør sig med sine personlige synspunkter oven i købet stærkere gældende, end det ofte er tilfældet med middelalderlige forfattere af skrifter af samme art.

Hans interesser er således i høj grad samlet om biskoppernes forhold til kongerne og biskoppernes forhold til domkapitlet og i den forbindelse til kapitlets organisation, herunder som tidligere omtalt det økonomiske grundlag for kapitlets hele virke.

Han hylder klart et kanonisk retsgrundlag, han står for kirkenes frihed og kan fuldt ud bifalde biskop Stefans afvisning af overdragelse af præbender til mennesker, der havde anbefalere ved hoffet og blandt stormændene, og han tager da også klart afstand fra de udsvævende²⁸ adelsmænd, der fik præbender under biskop Omer.

Som Roskildekrønikens forfatter er han »en elsker af fasthed (constantia)« og forholder sig fx. ret kritisk til den øjensynligt noget egenrådige biskop Radulf, der mod de kanoniske regler indsatte sin kapellan i kapitlet, selv om han på den anden side må tage afstand fra kannikernes voldsomme og helt udisciplinerede reaktion herpå og i det hele taget mener, at det kun kan være rimeligt under de noget kaotiske forhold, der da herskede i kapitlet, i sin skildring heraf at anføre pave Alexander III's formaningsbrev, dateret 8.11.(1169) og rettet til de ulydige kanniker, i sin helhed - og ret mismodigt skriver han, at der efter biskoppens død ikke blev gjort noget ved den nævnte formaningskrivelse som ved andre ting - der kan vel heri ligge, at de andre ting, som også skulle have været gjort, ikke var blevet iværksat i biskoppens tid.

Og således kunne man nok finde flere træk, der kan passe ind i en flygtig karakteristik af den ukendte forfatter af den foreliggende krønike.

Det må vel synes rimeligt under de givne forhold at belyse tilstandene i Ribe bispedømme ud fra de synsvinkler, der er anlagt af forfatteren til Ribe bispekrønike, og samtidig forsøge at supplere oplysningerne, der findes her, med andre hentes andetsteds fra, med det formål for øje at kaste lys over udviklingen inden for stiftet fra vikingetid og tidlig middelalder til ind i den begyndende højmiddelalder, sat i relation

til den kirkelige og almenpolitiske udvikling i Danmark som i Europa i det hele taget - inden for de givne rammer naturligvis i al korthed.

Betegnende og naturligt nok begynder Ribe bispekrønike med en omtale af Ansgar (ca. 801-65) som den kristne kirkes grundlægger i Danmark - og, kan det tilføjes, i Sverige. Det betones, at han var ærkebiskop i Hamburg - noget, som han blev 831, i det sammenlagte Hamburg-Bremen 848. For netop dette ærkesæde - missionssæde kunne man også kaldet det - blev i den følgende tid, i missionstiden, altså indtil Svend II Estridsens tid (1047-1074), helt dominerende for den kirkelige udvikling i Danmark.

Med oprettelsen af missionssædet i Hamburg har den franske kejser Ludvig I d. Fromme (814-43) utvivlsomt foruden et religiøst sigte også haft politiske hensigter - bl.a. i forbindelse med Harald Klaks døb 826 - i lighed med dem, der havde besjælet hans fader Karl I d. Store (768-814) i den politik, som han førte over for frankerrikets grænseegne.

Dog efter Ansgars død 865 og det frankiske riges svækkelse bl.a. som følge af vikingernes angreb mistede Hamburg-Bremen et stykke tid grebet om Danmark for først med ærkebiskop Adaldag (837-88), af kejser Otto I d. Store (936-73) flere gange betegnet som dennes vigtigste og kæreste rådgiver, at vinde frem i styrke, og karakteristisk nok kunne Adaldag på synoden i Ingelheim 948 mønstre tre danske lydbisper, bl.a. dem den næsten legendariske Liufdag fra Ribe,²⁹ betegnende nok en udlænding, en friser, en af ærkebiskop Adaldags lydbisper, der skulle være med til at genoplive og videreføre de bestræbelser, som i sin tid Karl I d. Store og hans søn Ludvig I d. Fromme havde søgt fremmet i kirke- og kejsermagts samdrægtige virke for at vinde indflydelse i de landområder, der grænsede op til frankerriket.

Derfor gjaldt det både for den tysk-romerske kejser og ærkebiskoppen af Hamburg-Bremen om at sikre sig velvillige lydbisper i Danmark, det gjorde man bedst ved at give de

danske biskopper fordelagtige arbejdsvilkår, og det er i den forbindelse, at man må se det brev, som kejser Otto I d. Store 965 udstedte med den klare befaling, at alle de ejendomme, som da og i fremtiden tilhørte kirkerne i Slesvig, Ribe og Århus, skulle fritages for al skat eller tjenesteydelse, »der hører til vor ret« (altså var et regale), og at de skulle være fritaget for indblanding fra kejserlige grevers og fogeders side³⁰ noget, der altså var et forsøg på fra kejserens og ærkebiskoppens side i Danmark at indføre de immunitetsbestemmelser, der var gældende for bispedømmer i Tyskland og andetsteds i Europa.

Disse bestemmelser blev 988 stadfæstet af kejser Otto III (983-1002).³¹

Det er nok disse breve, der har forledt Adam af Bremen til at hævde, at Otto I d. Store i den grad havde Danmark i sin magt, at han endog havde bortgivet de nævnte bispesæder, som han oven i købet skulle have oprettet.³²

Nu kan man vel stille sig det spørgsmål, hvor meget bispegods der i virkeligheden har været i Danmark på denne tid, man må vel i det hele taget betragte det som noget af et mirakel, at de små kirker i Slesvig, Ribe, Århus og andetsteds i landet i det hele taget har overlevet vikingetiden - og der har vel i Ribe ikke været stort andet end den trækirke, som ifølge Roskildekrøniken blev genopbygget under ærkebiskop Unni af Hamburg-Bremen (918-36), og som øjensynligt har afløst den, der blev oprejst under Horik II, men var blevet ødelagt.³³ Men trods alt må den kristne kirke i hvert fald på det sidste have fået et omfang og sådanne udviklingsmuligheder, at man fra kejsermagtens som fra ærkestiftet Hamburg-Bremens side har syntes det formålstjenligt at oprette bispedømmer i landet.

Men uanset omfanget af den kirkelige aktivitet i Danmark på dette tidspunkt er det vel rimeligt at stille spørgsmålet, om hvilken politisk indflydelse den tysk-romerske kejser i vir-

keligheden havde mulighed for at få i Danmark, ikke mindst når det bringes under overvejelse, hvorledes den danske kongemagt måtte se på hele det politiske spil omkring de danske bispedømmer, ikke mindst fordi det kirkelige arbejde i høj grad hvilede på kulturelle forudsætninger, som var de hjemlige danske langt overlegne.

Det må vel derfor synes meget naturligt, at Odinkar d. Yngre - måske som en kompromisløsning - omkring 1000 kom til at beklæde bispestolen i Ribe - han var, som det synes, nærbeslægtet med Knud I d. Store og havde fået sin gejstlige uddannelse i Bremen, var blevet døbt af ærkebiskop Adaldag, der gav ham sit navn i dåben - dog bevarede den nydøbte sit gode danske hedenske navn - altså hjemlig rod og fremmed uddannelse forenet i én person, hvilket, når man tager hans personlige forudsætninger i betragtning, måtte åbne muligheder for en frugtbar udvikling.

Og selv om man med meget stærkt forbehold må se på bispekrønikens beretning om, at han skulle have opdelt Jyllands bispedømmer med bestemte grænser, kan det meget vel være muligt, at han med egne midler har lagt et sikkert økonomisk grundlag for Ribe bispestol, der i hans tid blev hele Jyllands bispesæde, da bispestolen i Århus ikke var så tiltrækkende, at den kunne besættes, og Slesvig-bispen opholdt sig uden for sit stift.

Det har trods de kejserlige immunitetsbestemmelser øjensynligt ikke været særlig attråværdigt for en fremmed at være missionsbiskop i Danmark. Det betyder naturligvis i sig selv noget af en svækkelse for Hamburg-Bremens indflydelse, og dette blev i nogen grad understreget ved, at forbindelsen med England under det danske Nordsøvælde gav den danske kongemagt mulighed for herfra at skabe en modvægt mod den hamburg-bremensiske indflydelse, og det er da også med et vist ubehag, at Adam af Bremen fortæller, at Svend I Tveskæg indsatte en engelsk biskop i Skåne,³⁴ en orientering

mod vest, som hans søn Knud I d. Store fortsatte ved til Hamburg-Bremens fortrydelse at overføre biskopper fra England til Danmark.³⁵

Det kan derfor godt trods de store usikkerhedsmomenter, der er forbundet dermed, være rigtigt, når bispekrøniken beretter, at kong Knud begunstigede Ribe-bispen ved at tilstå ham halvdelen af de kongelige regaler i byen, altså fx. handelsafgifter, dog herfra undtagen den meget høje 40 marksbøde,³⁶ vrage³⁷ og forban.³⁸ Disse helt reelle begunstigelser fra kongens side - hvis bispekrønikens meddelelse da ellers står til troende - måtte betyde mere for bispesædet end den tysk-romerske kejsers rent imaginære tilståelser, og de må med de givne forbehold ses som et forsøg på fra kongens side at svække Hamburg-Bremens og dermed den tyske kejsermagts indflydelse i Danmark, så meget mere som kong Knud fik sendt biskop Odinkar d. Yngre til England og Frankrig, for at denne her kunne stifte bekendtskab med de kirkelige forhold m.m., velsagtens for at opleve, at der var en verden uden for ærkestiftet Hamburg-Bremen.³⁹

Dog bevarede den tyske ærkebiskop så megen magt, at han efter Odinkar d. Yngres død 1043 kunne indvi den bremensiske kannik, friseren Wal til biskop i Ribe. Ribe bispekrønikes Christiern og Val skyldes en forvirret sammenblanding af forskellige forhold.

Wal flyttede imidlertid hurtigt til Viborg - han omtales i et diplom af 19.10.1049 som Wal af Viborg, danernes biskop.⁴⁰ - Fra Viborg, men stadigvæk som biskop af Ribe, har Wal styret hele Nørrejylland, og endnu ved hans død ca. 1060 var Hamburg-Bremens indflydelse så stor, at den danske konge Svend II Estridsen (1047-74) indså, at en varig ordning af de kirkelige forhold i landet, som den danske kongemagt i hvert tilfælde indtil videre kunne leve med, måtte ske i enighed og forståelse med Hamburg-Bremen, ikke mindst da ærkesædet - 1045-72 - var besat af den ærgerrige og mæg-

tige Adalbert, der sigtede mod intet mindre end en stilling som patriark.

Det store Ribe stift blev nu i samråd med ærkebiskop Adalbert delt i fire bispedømmer, nemlig Ribe, Viborg, Århus og Vendel, hvor kongen med ærkebiskoppens billigelse fik »indsat en af sine biskopper i hvert af dem« - som Adam af Bremen udtrykker det⁴¹ - som et led i den inddeling på i alt ni stifter, som kongen fik gennemført, og det kan næppe være tvivl om, at kongen således, som det var tilfældet med flere danske stifter, også har betænkt Ribe bispestol med gods til fremme af det omfattende kirkelige arbejde, som forestod.

Men Svend II Estridsen markerede samtidig tydeligt nok sine hensigter ved uden om den mægtige ærkebiskop i Hamburg-Bremen at søge direkte kontakt med paven i Rom, og han fandt da også en særdeles velvillig imødekommenhed hos den store pave Gregor VII (1073-85), en forbindelse, der også blev fortsat under Harald III (1074-80), hvem paven 15.12.1078 opfordrede til at sende unge danske af god familie til Rom, så at de her kunne blive omhyggeligt uddannet i den hellige lov og fremføre det hellige sædes ordrer, lære at prædike på en værdig måde, ikke som rå og uuddannede mennesker, men som mennesker, der var opøvet i sprog, lærdom og optræden og således med Guds hjælp på en virksomhedsfuld måde kunne fremme religionen i landet⁴²

Det stod nok på dette tidspunkt efter pave Gregor VII's synspunkt trods al velvillig indstilling ikke alt for godt til med den danske kirkes tilstand set i almeneuropæisk belysning.

Men ikke desto mindre blev der nu sat en udvikling i gang i landet, der i sin bredde og dybde næppe har sit sidestykke i Danmarks lange historie politisk, socialt, økonomisk og kulturelt, og under dette styrkedes naturligt nok den danske kirkes stilling, vel ikke mindst som følge af den almindelige

økonomiske fremgang, navnlig inden for landbruget, men vel også af andre grunde. Og denne fremgang har øjensynligt inspireret biskop Thure til ca. 1120 i lighed med, hvad der allerede og i visse tilfælde langt tidligere havde været tilfældet i andre stiftsbyer, at opføre en kirke af sten i Ribe til afløsning af de trækirker, der siden Horik IIs og ærkebiskop Unnis dage havde været rammen om menighedslivet her, og som nu ikke længere stemte overens med tidens tarv, nu da den danske kirke ikke længere var en missionskirke, men en kirke så nogenlunde på lige fod med de etablerede europæiske kirker.

I stedet for de forgængelige og vekslende trækirker, hvor dog trods alle omskiftelser biskop Liufdags grav stadig var blevet bevaret, påbegyndte biskop Thure nu i den første fjerdedel af det 12. århundrede den højromanske domkirke af granitkvadre, rhinske tufsten fra Andernach og Wesersandsten, et arbejde, der uden tvivl blev videreført af biskopperne Nothold og Asger.

Under Nothold, der nævnes som biskop af Ribe 1140⁴³ ses det yderligere, i hvilken udstrækning Ribe kom i forbindelse med almeneuropæiske kirkelige strømninger, da bispestolen var beklædt af en mand, der allerede tidligere som kapellan hos den sjællandske stormand Peder Bodilsen havde lagt sin cluniacensisk-gregorianske reformiver for dagen ved sin ivrige - for ikke at sige fanatiske - tilslutning til de cølibatskrav, der i forbindelse med de kirkelige reformbevægelser i det 10. århundrede i stigende grad - og i særlig grad forstærket under pave Gregor VII - i det 11. århundrede fandt så kraftig en tilslutning i de ledende kirkelige kredse, at de med vægt indgik i beslutningerne på de fire Laterankoncilier 1123, 1139, 1179 og 1215.

Nothold var på dette punkt i fuld overensstemmelse med pave Pascalis II (1099-1118), når denne i sin bulle af 23.4.1117 pålagde præsterne og diakonerne i Danmark at leve i ugift stand.⁴⁴

Den kirkelige reformbevægelses højststemte cølibatskrav havde det naturligt nok sine vanskeligheder at få gennemført i Danmark som andetsteds i kristenheden, og under biskop Tuve (1214-30) var dette problem i Ribe som andetsteds i Danmark da også stadigvæk så stort - og fortsatte med at være det - at pave Honorius III (1216-27) fra Rom 6.5.1218 udstedte et brev, hvori han befalede ærkebiskop Anders Sunesøn (1201-23) og hans lydbisper i overensstemmelse med bestemmelserne fra det 4. Laterankoncilium (canon 14) at forbyde, at gejstlige børn tog arv efter deres fædre.⁴⁵

I ærkebiskopperne Absalons og Anders Sunesøns ånd og støttet af kong Valdemar II gik biskop Tuve øjensynligt stærkt ind for konciliebestemmelsernes cølibatskrav - men som det fremgår af bispekrøniken uden synderligt held, da præsterne satte sig herimod og appellerede til et almindeligt kirkemøde, der så under ledelse af kardinaldiakon Gregorius de Crescentio blev afholdt i Slesvig omkring 1.11.1222, og her udstedte kardinaldiakonen bl.a. en forordning, der fastslog, at præsters afkom ikke måtte oppebære arv. - Men som bispekrøniken beretter, strandede dette på, at præsternes slægtninge - og der har øjensynligt været tale om en stor og indflydelsesrig befolkningsgruppe - har sat sig imod, at den arv, der efter deres mening med rette tilfaldt præstebørnene, skulle overgå til kirken.

Som et helt naturligt led i denne bestræbelse for i højere grad at stille den danske kirke lige med den europæiske må man for Ribes vedkommende betragte biskop Elias' bestræbelser for, at der her i lighed med, hvad der allerede var tilfældet i Lund, Dalby, Roskilde, Viborg, Odense og Vestervig, skulle oprettes et kapitel ved domkirken i Ribe, og han udsendte da således et brev fra bispegården i Henne 13.6.1145, i hvilket han bestemte, at der skulle beskikkes personer, der levede et kanonisk liv, dvs. at der i overensstemmelse med almen europæisk praksis ved Ribe domkirke skulle oprettes et kapitel, og at der endvidere skulle overdra-

ges dem nogle indtægter, som biskoppen ville skænke dem. Der blev desuden givet dem tilladelse til at indrette domskolen efter deres ønske, dog i samråd med biskoppen, der i øvrigt forordnede, at ledige kanonikater skulle besættes efter deres råd og med deres samtykke.⁴⁶

Et domkapitel var i kraft af hele sin organisation, hvorved kræfter blev samlet og nyttiggjort efter bestemte principper, et meget formålstjenligt redskab i kirkelige myndigheders hænder. - Det var et kollegium, der bestod af domkirkens gejstlige, dette kapitel (capitulum) bestod af kanniker (canonici), der levede efter en bestemt regel (regula canonicorum), og det skulle bistå biskoppen med råd og dåd i hans embedsførelse og stå ham bi i styret af stiftet og i det hele taget være med til at varetage domkirkens interesser.

Oprettelsen af et kapitel i Ribe er således i sig selv et vidnesbyrd om, at det kirkelige arbejde her i dets forskellige former havde taget til i omfang og betydning.

Her i Ribe blev kapitlet i lighed med, hvad der oprindeligt havde været tilfældet i Roskilde, Dalby og Lund, oprettet efter Aachereregelen i en eller anden form. Denne regel gik tilbage til 816-17, da kejser Ludvig I d. Fromme på en synode i Aachen fik gennemført nogle regler, der efter biskop Chrodegang af Metz' norm (ca. 760) skulle være retningsgivende for henholdsvis kannikers og nonners fællesliv. - Iflg. Aachereregelen skulle kannikerne bo samlet i ét hus, spise ved samme bord, sove på samme sovesal, dog blev kannikernes ejendomsret ikke anfægtet ligesom heller ikke rangforskellen mellem dem.⁴⁷

Men hurtigt gik man i Ribe - det hele kan synes lidt diffust - i overensstemmelse med de kirkelige reformbevægelser ude i Europa og i lighed med de ovennævnte danske kapitler samt kapitlet i Viborg over til Augustinerregelen - i dens udformning som regula tertia - efter mønster fra Laterankirken i Rom. Og medens Broder i Ribe som dekan efter ældre europæisk forbillede havde stået i spidsen for kapitlet her, blev

hans efterfølger Vikard efter det nyere forbillede prior, altså en klosterforstander, og brødrene dermed *canonici religiosi* i modsætning til de tidligere *canonici sæculari*, der levede »i verden«, fordi de bl. a. havde ret til privateje.

Lederen af kapitler efter augustinerregelen kunne også hedde abbed eller *præpositus* (provst).

Ved en synode i Lateranet 1059 havde Hildebrand, den senere pave Gregor VII, allerede tidligere forkastet de gamle Aachenerregler, og det var samtidigt blevet fastslået, at de ugifte præster ved domkirkerne skulle have fælles bolig, spise og sove sammesteds og underkaste sig ejendomsfællesskab og således i højere grad følge den hellige Augustins regler. Derfor skulle augustinerregelens kanniker, der også kaldtes korrerrer, da også aflægge de tre munkeløfter: lydighed, fattigdom og cølibat.

Når man imidlertid i Ribe i det 12. århundredes midte gik ind for at anvende augustinerregelen som norm for kapitlet, var man ikke helt på højde med, hvad det i mellemtiden var sket ude i Europa, hvor augustinerregelen ikke længere var i så høj en kurs, og ærkebiskop Eskil, der konfirmerede den nye ordning, havde nok med sin afgjorte sympati for tidens reformtanker, således som de fandt udtryk i cistercienserordenen, hellere set, at der i Ribe i lighed med, hvad der i hvert fald senere var tilfældet i Børglum, var oprettet en kongregation af præmonstratensere, der ganske vist hørte til under augustinerordenen, men i højere grad var udtryk for tidens reformtanker, men under de øjensynligt noget forvirrede forhold i Ribe måtte han vel stille sig tilfreds med, hvad der var opnået.

Men under alle omstændigheder kunne det ikke undgås, at domkapitlerne rundt omkring i Europa styrkede stiftsbyernes kleresi og gav det forøget indflydelse, ikke mindst på bispevalget, så meget mere som kapitlet iflg. kanonisk ret havde *prima vox* (første stemme). Den gamle kirkelige tradition for, at bispevalg skulle være resultatet af et samarbejde mel-

lem kirkeprovinsens biskop, stiftets clerus - gejstlighed - og populus - menigheden, var i tidens løb i nogen grad blevet forladt, især fra karolingisk tid (altså fra det 8. århundrede), da myndigheder som kejsere, konger og andre mægtige gjorde krav på i hvert fald at godkende valget. I bispekrøniken ses det, at populus fungerede i forhandlingerne om valget af Jareld (Gerold), der havde været kapellan hos Knud II d. Hellige og 1109 nævnes som biskop i Ribe.

Kannikerne fik altså ved organiseringen af kapitlerne større indflydelse og anseelse, og samtidig udskilte der sig særligt fornemme medlemmer af kapitlet med særlige beføjelser, prælaterne, som fx. dekan (degn) og ærke diakon (ærkedegn), således som det i forbindelse med oprettelsen af domkapitlet for Ribes vedkommende fremgår af bispekrøniken, der i øvrigt ikke, som det synes, med velvilje ser på, at biskop Elias indsatte sin egen søn i den fornemme stilling som ærkedegn, så meget mere vel, som han øjensynligt ikke helt har været sin stilling voksen, da han nok har været for streng i sine krav til kapitlets medlemmer.

Biskop Elias' ordning af kapitlet brød tydeligt nok sammen, og da der under hans efterfølger biskop Radulf (1162-71) åbenbart ikke har været nogen reel mulighed for at vende tilbage til augustinerordenens bestemmelser, som nu var kannikerne imod, valgte man i Ribe-kapitel - nok ikke til biskop Radulfs udelte tilfredshed - at følge den såkaldte Hildesheim-ordning, hvorefter Ribe-kannikerne for fremtiden, således som det i løbet af det 12. århundrede, da reformiveren var kølnet noget af, blev mere og mere almindeligt i Europa, skulle være *canonici sæculari*, altså vende tilbage »til verden«, man opdelte fællesgodset (*commune*) i præbender, dvs. ejendomme, hvis udbytte tilfaldt den kannik, som det blev tildelt, kannikernes privatejendomsret blev således atter indført, og de kom atter til at leve »i verden«.

Forholdet mellem biskop Radulf og kapitlet har nok ikke været det bedste, og da biskoppen klart handlede mod kapit-

lets statutter og uden kannikernes samtykke ville indsætte sin kapellan som kannik, kom det til de i bispekrøniken skildrede tumultuariske sammenstød i kapitelsalen, og biskoppen har da øjensynligt ment, at han i kraft af sin potestas iurisdictionis, dvs. sin juridiktuelle og administrative myndighed, kunne straffe sine modstandere i kapitlet, der så groft havde tilsidesat disciplinen, ved at lyse interdikt over dem, dvs. med visse undtagelser at udelukke dem fra kirkens sakramenter, hvad der i den givne situation må have betydet, at domkirken blev lukket, hvorved der vel også har været tilsigtet at få lægfolket i Ribe til at lægge pres på de genstridige kanniker.

De to parter har øjensynligt stået skarpt over for hinanden i ca. $\frac{3}{4}$ år, da interdiktet må formodes at have strakt sig fra 10.8. (St. Laurentii festdag, St. Laurisse dag, Larsmesse) 1168 til 17.4.1169 (Skærtorsdag), hvorefter ærkebiskop Eskil underkendte biskop Radulf og gav kannikerne medhold, og det har vel været årsagen til, at Ribe-biskoppen i sin klage til pave Alexander III (1159-81) over kannikerne i Ribe gik uden om ærkebiskop Eskil, men lod den forebringe gennem ærkebiskop Stefan af Uppsala, der opholdt sig i Benevent i Italien 1169.⁴⁸

Biskop Radulf var i øvrigt ikke bange for at handle på egen hånd, således har han åbenbart ment, at den biskoppelige potestas ordinis, dvs. ret til at foretage indvielser af forskellig art, også har bemyndiget ham til mod de kanoniske regler, der foreskrev, at der i hvert fald krævede pavelig bemyndigelse til at foretage helgenindvielse, uden om paven og ærkebiskoppen at skrinlægge den lokale helgen biskop Liufdags ben og anbringe dem på (høj)alteret, noget, som må være faldet krønikeforfatteren for brystet, og den påfølgende brand 1176, da kirken blev ødelagt, og Liufdags ben blev til aske, ser han, som det synes, som en straf for biskop Radulfs egenmægtige handling, selv om biskoppen da i godt fem år havde hvilet i sin grav foran Korsets alter i domkirken.

Efter bispekrønikens ordlyd synes det rimeligt at antage, at skrinlæggelsen har fundet sted efter ærkebiskop Eskils tilbagekomst til landet efter landflygtigheden 1161-67, men den mulighed står naturligvis også åben, at den omtalte skrinlæggelse er foretaget under ærkebiskoppens udlændighed.

Biskop Radulfs appel til paven angående stridighederne med kapitlet og henvendelsen til folket på kirkemødet i Ringsted 1170, hvor der måske naturligt nok ikke var større interesse for augustinerregelens gennemførelse i Ribe kapitel, havde ingen virkning, så meget mere som efterfølgeren på Ribe bispestol, cistercienseren abbed Stefan (1171-76), ikke havde nogen større interesse for at søge en regel gennemført i Ribe, som ikke stemte overens med cistercienserordenens synspunkter, og som heller ikke længere var i hævd ved de europæiske kapitler i en grad, som det tidligere var tilfældet, og kirkens brand 1176 og den påfølgende ildsvåde, der hærgede klosteret, har øjensynligt givet biskoppen et udmærket påskud til at lade sagen falde, og biskop Omer (1178(?)-1204(?)) drog da også den helt naturlige konsekvens af udviklingen, da han ved reguleringen af kannikernes antal fastsatte dette til 12 *canonici sæculari*, der fik tildelt hver sit præbende, men i øvrigt skulle underholdes i klosteret ved hjælp af fællesgodset⁴⁹; klosteret var åbenbart blevet genopbygget efter branden. Det må dog afgjort have været ham en skuffelse, at han ikke, som det var tilfældet med den tidligere biskop Stefan, kunne holde kapitlet rent for verdslig indflydelse, men måtte se på, at udsvævende⁵⁰ adelsmænd satte sig i besiddelse af præbenderne.

Ribe bispestols og Ribe kapitels gods og indtægter må siden stiftets oprettelse, ikke mindst under den økonomiske fremgangstid fra det 12. århundredes begyndelse, have taget så meget til i omfang, at det ikke alene var tiltrækkende for folk uden for kirken at få del i udbyttet heraf, men at kannikerne nu blev sådan stillet, at biskop Tuve (1214-30) måtte

se gennem fingre med, at de byggede småhuse omkring domkirken og levede i overensstemmelse med den praksis, der gjaldt for Pariser-kirken, og med den praksis, som allerede fra det 12. århundredes slutning var slået igennem i Slesvig og Århus, hvor kannikerne levede i hver sin kannikegård og af de præbender, som kapitlets fællesgods var opdelt i.

Bispekrøniken beskæftiger sig sin lidenhed til trods i høj grad med det økonomiske grundlag for bispestolens og kapitlets virke, det gælder således fx. med hensyn til Knud I d. Stores noget usikre privilegietilståelser og de følgende kongers bekræftelse heraf.

Bispestolens forøgede godstrigdom stillede naturligt nok forøgede krav til stiftets administration, og bispekrønikens meddelelser om stillinger som fx. ærkedegner, skolemester og provst vidner således om stiftets udvikling på forskellige områder, og under denne synsvinkel må bispekrønikens oplysning om biskop Tuves oprettelse af de to nye præbender bl.a. ses.

Biskop Tuve udstedte nemlig 1214 efter sin tiltrædelse et brev, hvori han skænkede domkirken i Ribe kirkerne i Tønder og Ballum, Tønder, Højer og Lø h., Tønder a., til beklædning og underhold for tre kanniker²¹ - skal i virkeligheden være to, da den tredie skulle have beneficium, dvs. tjenesteløn, i et gammelt præbende, der var inddraget under fællesbordet.⁵² Samtidig skænkede han til kapitlet Lundevrå ved Tønder, Vesterenge, Obbekær s., Ribe h. og Yder Bjergum, V. Vedsted s. i samme herred. - Dette blev vel i oktober 1215 stadfæstet af ærkebiskop Anders Sunesøn⁵³, og endelig stadfæstede pave Innocens III (1198-1216) 3.6.1216 i Perugia oprettelsen af de nævnte to præbender samt overdragelse af Lundevrå og Vesterenge.⁵⁴

Ribe bispestol havde således efterhånden opnået en sådan status - jfr. i øvrigt de rige gaver til kirkens udsmykning og gudstjenestens helligholdelse - at biskop Oluf (1204-15) åbenbart har syntes, at det var rimeligt, at den fulde bispe-

tiende i lighed med, hvad der siden 1171 var tilfældet i de rige østdanske stifter, også i Ribe skulle afløse den utvivlsomt ringere afløsningssum, der hidtil havde været sædvane, så meget mere som også biskoppen i Slesvig-siden 1188 - havde erhvervet det eftertragtede gode. - Men, som bispekrøniken beretter: forgæves, først 1443 blev den fulde bispetiende - formelt - indført i Jylland og på Fyn, dog uden at få nogen praktisk betydning.

Den godsrigdom, som de danske stifter efterhånden kom i besiddelse af ved gaver fra stormænd og konger, ikke mindst de sidste, medførte i forbindelse med den stilling, som biskopperne i kraft af samfundets binding til religiøse forestillinger og deres forbindelser til det store udland med dets overlegne kultur og teknik, at de med eller mod deres vilje blev draget ind i dansk politik. Det havde været tilfældet allerede i missionstiden og blev det ikke mindre, efter at den danske kirke på afgørende vis var blevet organiseret under Svend II Estridsen, og de kunne ud fra ganske almindelige kirkelige synspunkter kun med tilfredshed se på den fredelige fremgangstid, der prægede landet i de første tre tiår af det 12. århundrede under kong Niels' styre (1104-34). Da denne fredelige tilstand blev brudt ved Magnus' mord på hertug Knud Lavard 7.1.1131 som følge af et politisk spændingsforhold, stod den danske kirke trods alt alligevel enigt på kong Niels' side mod Knud Lavards halvbroder Erik (II Emune), der nu også søgte at gøre sig gældende med en mere udpræget kongepolitik, der ikke helt faldt i kirkens smag.

Erik blev da også i første omgang fordrevet fra riget, og det ser ud til, at det først og fremmest var ærkebiskop Assers omsving til den fordrevne tronkræver, der medførte en ændring i styrkeforholdet, og dette omsving fra ærkebiskoppens side skete bl.a. som følge af, at Hamburg-Bremen som et midlertidigt resultat af borgerkrigen i Danmark af paven havde fået tilstået den gamle magt over de danske stifter, noget, som åbenbart ikke har anfægtet de øvrige danske bisper, der

aktivt tog del i striden på Niels' og Magnus' side, og fem af dem, blandt dem biskop Thure af Ribe, faldt ved Magnus' side i slaget ved Fodevig 4.6.1134.

Meget naturligt indsatte sejrherren Erik II Emune (1134-37), vel i forståelse med ærkebiskop Asser, så sin partifælle Peder Bodilsens kapellan, cluniacenseren Nothold til biskop i Ribe, så ganske afgjort en politisk indsættelse.

Biskop Nothold og hans efterfølger biskop Asger har, som det synes, siddet uanfægtet under Erik III Lams fredelige styre 1137-46.

Men under efterfølgeren, flamlænderen Elias (1142-62), blev det afgjort anderledes.

Han havde øjensynligt været indviklet i politiske stridigheder i sit hjemland, inden han flygtede til Danmark, hvor han fik et kirkeligt embede (lokalprovst (?)), muligvis på Sjælland, og har nok inden for et bestemt område haft med klokkeringningen at gøre.⁵⁵ - Han kom i berøring med indflydelsesrige kredse og er øjensynligt på grund af politiske sympatier indsat som biskop i Ribe, han sluttede sig - i hvert fald senere - under borgerkrigen 1147-57 til Svend III Grathe (1146-57), modsat jyderne i al almindelighed og modsat ærkebiskop Eskil (1137-77), der støttede Knud Magnusen.

Det er muligvis på flugt for politiske modstandere, at han, som bispekrøniken ved at fortælle, skjulte sig oven over domkirkens kor, og de politiske modsætningsforhold har vel også været årsag til de befæstningsforanstaltninger, som han iflg. samme krønike iværksatte. En af de i krøniken omtalte befæstede gårde har uden tvivl været Hennegård, hvor han 13.6.1145 udstedte sit brev om oprettelsen af et kapitel ved domkirken i Ribe.

Svend III Grathe vidste nok at påskønne biskop Elias' politiske holdning og betænkte således bispesædet ved at fritage dets landboere (fæstere på åremål) for kværnsæde og stud, foruden at kongen stadfæstede Ribe-biskoppernes ret til halvdele af al kongelig ret i Ribe med undtagelse af forban,

strandvrag og 40 marks bøder, således som det tidligere havde været tilstået biskoppens forgængere.⁵⁶

1157 søgte biskop Elias at mægle mellem de tre rivaler Svend III Grathe, Knud Magnusen og Valdemar (I), og så overbevisende og tillidsvækkende må hans holdning ved den lejlighed have været, at han efter den førstes død i slaget på Grathe hede 23.10.1157 fortsat bevarede sin stilling som biskop i Ribe.

Biskop Elias støttede den nye magthaver Valdemar I (1157-82) ved på et kirkemøde i Pavia, udsendt af kongen, at anerkende Victor IV som pave (1159-64) og billige bandlysningen af pave Alexander III (1159-81), hvorved han kom i et alvorligt modsætningsforhold til ærkebiskop Eskil, den standhaftige tilhænger af de gregorianske reformtanker. - Endnu i sin høje alderdom, da ærkebiskop Eskil 1177-82 opholdt sig i sit elskede Clairvaux i Frankrig, omtalte han biskop Elias på en lidet smigrende måde, hans uvilje mod ham var på en påfaldende måde endnu levende.⁵⁷

Også efterfølgeren på Ribe bispestol, englænderen Radulf (1162-71), var utvivlsomt indsat af politiske grunde, han havde oprindeligt været kapellan hos Valdemar I og havde sammen med biskop Elias som kongens repræsentant på det omtalte kirkemøde i Pavia taget parti for pave Victor IV og nævnes 1162 som kansler. Radulfs stilling i de kirkelige stridigheder, der rakte videre end til det rent kirkepolitiske, måtte bringe ham i modsætningsforhold til ærkebiskop Eskil, der som leder af det ikke særlig store universalkirkelige parti i Danmark, der støttede pave Alexander III, måtte flygte ud af riget, da kongen og biskop Absalon som ledere af det kirkelige kongeparti støttede modpaven Victor IV og i den henseende havde de fleste danske biskopper bag sig.

Så længe kirkestriden varede, kunne ærkebiskop Eskil ikke indvi en biskop, som han måtte betragte som frafalden. Men da pave Victor var død 1164, og pave Alexander fandt almindelig anerkendelse, var et forlig mellem ærkebiskoppen og Ribe-biskoppen muligt. Men endnu befandt ærkebiskop

Biskop Radulfs segl, et engelsk arbejde. Findes nu på Nationalmuseet. I kanten af seglet står: Sigillum Radulfi Dei Gratia Ripensis Episcopi - Radulfs, af Guds nåde biskop af Ribes, segl.

Biskoppen ses fremstillet siddende på en fornemt udført stol med nedhængende bånd og klæde. Han har på hovedet sin bispehue, mitra, der er lavet af klæde og består af en forside og en bagside, hornene, cornua, og en puld derimellem. Den er forneden forsynet med en bort, der på huens bagside har to nedhængende bånd, infulae, der symbolsk er tolket som den jødiske ypperstepræsts pandebånd.

Som yderklædning har han en casula eller planeta, en messchagel uden ærmer og smykket med brømmer om hals og ned fortil, under denne en dalmatica med brede, korte ærmer og en rigt smykket bort over sømmen forneden, under dalmaticaen en alba, en fodsid linnedskjorte med ærmer, der er snævrere og længere end dalmaticaens.

På fødderne har biskoppen de særlige biskoppelige sandaliae. På hænderne har han handsker, chirothecae, men den særlige biskopring, annulus, der blev båret på højre hånds ringfinger, findes ikke angivet på biskop Radulf segl, i højre hånd holder han sin bispestav, baculus, og i venstre hånd en bibel, hvis bind er prydet med ædelsten.

Eskil sig i landflygtighed - 1161-67 - hvorfor paven dekreterede, at de »valgte« biskopper, som endnu ikke var indviede, skulle begive sig til ærkebiskoppen, »ifald han ikke snart vender tilbage«, og af hans hånd modtage rang og bispevielse.⁵⁸

Biskop Radulf måtte således rejse den lange vej til Clairvaux og der modtage bispevielsen af ærkebiskop Eskils hånd, iflg. bispekrøniken 1166.

Et forlig mellem de to var så meget mere rimeligt, som ærkebiskop Eskil med sympati måtte se på, at biskop Radulf med iver gik ind for oprettelsen af et cistercienserkloster i Løgum og således støttede en munkeorden, der i særlig grad nød ærkebiskoppens bevågenhed.

Men forholdet mellem ærkebiskoppen og den øjensynligt noget selvrådige biskop Radulf har nok heller ikke, hvad angår de indre forhold i Ribe stift, på alle områder og til alle tider, som tidligere antydte i denne artikel, været det bedste, så har sikkert efterfølgeren biskop Stefan (1171-77) i nok så høj grad været efter ærkebiskoppens hjerte, en cistercienser, valgt helt i overensstemmelse med det andet Laterankonciliums bestemmelser med udelukkelse af det verdslige element - ganske vist mod betaling - men dog valgt af kapitlet alene, og biskop Stefan var da også i sin bispetid trods sin mildhed fast i sin holdning mod verdslig indblanding i stiftets anliggender.

I hvilken udstrækning politiske hensyn har gjort sig gældende ved Omers valg til biskop, får stå hen. Der hersker i øvrigt nogen usikkerhed med hensyn til besættelsen af Ribe bispestol efter biskop Stefans død 30.8.1177.⁵⁹

Sakse fortæller, at ærkebiskop Absalon (1178-1201) først på året 1178 indviede Omer, så afgjort en mand af hans støbning, til biskop i Ribe, hvad der falder godt i tråd med, at biskop Stefan var død 1177, og at Absalon dagen før Omers indvielse havde modtaget det ærkebiskoppelige pallium af den pavelige legat Galandus⁶⁰ (Eskil havde i april 1177 nedlagt sit ærkebispeembede og var rejst til Clairvaux), men det

stemmer ikke særlig godt overens med bispekrønikens henvisning til et nu forsvundet brev af 1186 fra pave Lucius III (1181-85) - bispekrønikens årstal må være en klar fejlskrift for et tal 1181-1185 - hvori der skal have stået, at Omer som biskop er overflyttet fra Børglum, hvor han i forvejen beklædte et bispeembede. Det er notorisk, at der i Børglum fandtes en biskop af dette navn, og det vides, at han deltog i det tredje Laterankoncilium 1179. Det bliver således vanskeligt at underkende bispekrønikens direkte henvisning til et pavebrev, der formentlig har ligget i kapitlets arkiv, og hvis indhold efter alt at dømme er gengivet rigtigt. Men det er lige så vanskeligt at underkende Sakse, der sikkert har været til stede i Lund, da hans herre og mester Absalon blev indsat i sit høje embede, og dertil kommer, at det er udelukket, at Ribe bispestol skulle have været ledigt fra 1177 indtil et stykke ind i 1180erne, hvad der så afgjort stred imod den bestemmelse, der var fastslået af det andet Laterankoncilium 1139, og hvorefter et bispevalg skulle finde sted i løbet af tre måneder efter, at bispesædet var blevet ledigt.

Forskellen i opfattelsen hos Sakse og i bispekrøniken finder sin mulige og vel også sandsynlige forklaring i, at der i virkeligheden er tale om to biskopper af samme navn, der har fulgt efter hinanden: Saksens Omer, der i så fald skulle have siddet på bispestolen fra 1177 til engang i første halvdel af 1180erne (Sakse nævner ham med hæder 1182, da han i Grønsund talte de opsætsige jyder, som ønskede hjemlov fra ledingen, til rette)⁶¹ og bispekrønikens Omer, der som biskop i Børglum blev foreslået, postuleret, som det hed, af kapitlet.

Efter kanonisk ret kunne en biskop i et stift ikke uden videre overføres til et andet, kun paven havde ret til at foretage et sådant skifte - translation - efter en postulation, og det er det, der er sket her, og den mulighed foreligger da, at bispekrøniken - måske forståeligt nok - har sammenblandet de to personer.

Ved bispeskiftet 1204 blev atter en af kongens mænd, Oluf, indsat som biskop i Ribe, men ved hans død 1214 blev ærkedegneren i Ribe Tuve af kapitlet alene sat på bispestolen, altså tilsyneladende en upolitisk indsættelse, men det betød ikke, at biskoppen var politisk indifferent, tværtimod var han intenst knyttet til Valdemar IIs storpolitik i det baltiske område, hvor han i Reval afløste ærkebiskop Anders Sunesøn i bestræbelserne for at omvende esterne til kristendommen og som statholder her forsvarede byen mod oprørske indfødte, der i høj grad pressede byen, men et vellykket udfald herfra foretaget af danske og tyske fik esterne fordrevet, og biskop Tuve kunne derefter overlade byen til hertug Knud af Estland.⁶²

Reval var i danske hænder til sommeren 1227, da byen blev erobret af de tyske sværdriddere⁶³ for atter 1238 at vende tilbage til Valdemar II.⁶⁴ Byen blev for altid afstået under Valdemar IV Atterdag (1340-75).

Biskop Tuves stærke binding til Valdemar IIs storpolitik kom vel også klart for dagen ved hans deltagelse i det skæbnesvangre slag ved Bornhöved 22.7.1227, hvor han kæmpede ved kongens side og blev taget til fange, hans høje løskøbelsessum viser vel indirekte, hvilken betydning man tillagde ham.

HENVISNINGER OG NOTER

Hvor intet andet er anført, henvises for personernes vedkommende i første række til Dansk biografisk leksikon 1933-44, og Kirke-Leksikon for Norden. I-IV. 1900-29. For sagforholdenes vedkommende til Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, 1956ff.

1. Kirkehistoriske samlinger 6. rk. I, 1933, s. 23 f.
2. *Annales danici medii ævi*. Udg. af Ellen Jørgensen, 1920, s. 26f, 152.
3. *Smst.*, s. 14f., 105f.
4. *Smst.*, s.21, 132.
5. *Smst.*, s. 67.
6. *Smst.*, s. 10f., 52.
7. *Scriptores minores Historiæ Daniæ medii ævi*. Udg. af M.Cl. Gertz. I-II, 1918, I.s. 15: Roskildekrøniken (*Chronicon Roskildense*) findes oversat: Den ældste Danmarkskrønike. Oversat af Jørgen Olrik. Udg. af Selskabet

- for historiske kildeskrifters oversættelse, 1898. - Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum. Editio Tertia. Herausgegeben von Bernhard Schmeidler, Hannover und Leipzig, 1917, s. 31, 35.: Adam af Bremens værk er oversat: Adam af Bremen: De hamburgske ærkebiskopers historie. Oversat af Carsten L. Henrichsen. Udg. af Selskabet for historiske kildeskrifters oversættelse, 1930.
8. Rimbært: Ansgars levned. Oversat af P.A. Fenger. 1926, s. 127 f. 160.
 9. Schmeidler, s. 85, 228: Om biskop Odinkar d. Yngre, se senere - Oddo blev indviet af ærkebiskop Adalbert af Hamburg-Bremen efter biskop Wals død ca. 1060
 10. Annales danici, s. 75.
 11. Gertz I, s. 29.
 12. Jfr. Note 2.: Annales danici, s. 152.
 13. Annales danici, s. 152.
 14. Smst. s. 152.
 15. Rudolf Usinger: Deutsch = dänische Geschichte 1189-1227. Berlin. 1863, s. 374 f., 405 f., 428 f.: P. Hasse: Die Schlacht bei Bornhöved i: Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte, VII, 1877, s. 1-19.
 16. Annales danici, s. 107, 152.
 17. Danmarks riges breve 1. rk. I, nr. 319.
 18. Smst. nr. 362.
 19. Smst. 1. rk. II, nr. 40.
 20. Smst. nr. 78.
 21. Smst. nr. 87.
 22. Samling og adkomster, indtægtsangivelser og kirkelige vedtægter for Ribe domkapitel og bispestol nedskrevet 1290-1518 kaldet »Oldmodere« (Avia Ripensis) Udg. af O. Nielsen, 1869, s.X, nr. 1.
 23. Regesta diplomatica historiæ Danicæ I, s. 97.
 24. Årbøger for nordisk oldkyndighed og historie 2. rk. III, s. 222: »Ribe Oldmodere«, nr. 61.
 25. Annales danici, s. 105 f.
 26. Valdemar Sejr. Udvalgt samling af samtidige kildeskrifter og oldbreve i dansk oversættelse ved A.D. Jørgensen. Udg. for Selskabet til historiske kildeskrifters overførelse til modersmålet ved H.H. Lefolii, 1879, s. 71.
 27. J.P. Trap: Danmark. 5. udg. Ribe amt. Bind IX, 2., s. 674, 700.
 28. Udsævende er gengivelse af tekstens extrauagantibus, der fejlagtigt af Helge Søgaard er oversat: udenfor.
 29. Danmarks riges breve 1. rk. nr. 319.
 30. Smst. nr. 330, et *regale* er en kongelig særrettighed.
 31. Danmarks riges breve 1. rk. I, nr. 343.
 32. Schmeidler, s. 64, 228.
 33. Gertz I, s. 17.
 34. Schmeidler, s. 101.
 35. Smst. s. 115.
 36. Den meget høje 40 marks bøde idømtes bl.a. for hærværk og manddrab, og bøden omfattede 40 mark til den forurettede og 40 mark til kongen.

37. *Vrag* var et regale, der omfattede forstranden og det, der drev ind her som herreløst gods, der i lighed med danefæ og hittegods o. lign. tilfaldt kongen. *Vrag* omfattede også hvaler og andre store havdyr, der drev ind på stranden.
38. *Forban* omfattede opr. kongens ret til at forbyde vel specielt udenlandske købmænd at rejse bort fra landet, fx. i forbindelse med et udførselsforbud, men kom hurtigt til desuden at være en afgift, som blev betalt af de fremmede købmænd for at få lov til at forlade landet.
39. Schmeidler, s. 100.
40. Danmarks riges breve 1. rk. I, nr. 494.
41. Schmeidler, s. 167.
42. Danmarks riges breve 1. rk. II, nr. 18: The correspondence of pope Gregory VII, selected letters from the Registrum translated by Ephraim Emer-ton, New York, 1969, s. 136f.
43. Danmarks riges breve 1. rk. II, nr. 78.
44. Smst. nr. 41.
45. Smst. 1. rk. V, nr. 133.
46. Smst. 1. rk. II, nr. 87.
47. Den danske kirkes historie. Under redaktion af Hal Koch og Børn Kornerup I, 1950, s. 131.
48. Danmarks riges breve 1. rk. II, nr. 189, 190.
49. Helge Søgaard oversætter tekstens . . . *statuitque, ut 12 sæculares cano-nici de adhuc indiscretis bonis clastro tenerentur-således...* og bestemte, at 12 verdslige kanniker skulle have ophold i klosteret af de endnu udad-skilte godser - men en rimeligere oversættelse i overensstemmelse med konteksten må lyde: og han bestemte, at de som 12 verdslige kanniker skulle underholdes i klostret på grundlag af det fremtidige fællesgods, det middelalderlige *adhuc* kan foruden fremtidig også betyde nu, endnu, en-gang (i fremtiden), endnu engang (i fremtiden).
50. Jfr. note 28.
51. Danmarks riges breve 1. rk. V, nr. 45.
52. Fællesbordet (*mensa communis*) er gods, hvis indtægter går til et gejst-ligt samfunds underhold.
53. Danmarks riges breve 1. rk. V, nr. 60.
54. Smst. nr. 88.
55. Troels Dahlerup: Det danske sysselprovsti i middelalderen, 1968, s. 31f.
56. Danmarks riges breve 1. rk. II, nr. 98: *kværsæde* var en årlig afgift for fritagelse for ledingstjeneste, *skud* må have haft et lign. indhold og kan fx. have betydet pligt til på en eller anden måde at yde bidrag til ledings-tjenesten, fx. i form af naturalier eller af pengeafgifter.
57. Laurids Weibull: Nordisk historia II, Lund 1948, s. 392: fra Scandia 4, 1931.
58. Danmarks riges breve 1. rk. II, nr. 168.
59. *Scriptores rerum danicarum* I, s. 280.
60. Saksens danesaga oversat af Jørgen Olrik, IV, 1908, s. 245 f.
61. Smst. s. 280.

62. Richard Hausmann: *Das Ringen der Deutschen und Dänen um den Besitz Estlands bis 1227*, Leipzig, 1870, s. 50, 85 f., A. D. Jørgensen: Valdemar Sejr. s. 103 f., Helge Søgaard oversætter peregrinari: munke, men peregrinari - perigrini bør snarest oversættes: pilgrimme, korsfarere.
64. A.D. Jørgensen, s. 126.

Bue Kaac, f. 1909, seminarielektor, Pags allé 12, Esbjerg. Artikler i FRA RIBE AMT 1952-77, i Årsskrift for Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg 1963-67, m. m. Har desuden udgivet Feudalismen i Europa ca. 700-ca. 1050, 1973 og Peder Hegelunds almanakoptegnelser I-III, 1976-77.